

UBIKACIJA BENEDIKTINSKOG SAMOSTANA »MONTIS GARBI« NA OTOKU LOŠINJU

U literaturi, koja direktno ili indirektno tretira historiju benediktinaca na Cresu i Lošinju,¹ ostalo je do danas neriješeno pitanje ubikacije i postojanja samostana sv. Nikole, koji izvori² smještaju na vrh brda Garbo na otoku Lošinju. Historičari, koji su se bavili tim pitanjem, navode naime na Cresu i Lošinju ove benediktinske samostane:

1. samostan sv. Petra u gradu Osoru,
2. ženski samostan sv. Marije od Milosti, također u Osoru,
3. samostan sv. Mihovila na otočiću Susku s hospicijem sv. Petra na otočiću Iloviku.

Njihovo postojanje i topografski smještaj općenito su utvrđeni, a budući da o njima imamo dosta sačuvanih historijskih podataka, slika o njihovu razvoju i propasti prilično nam je jasna. Međutim topografski smještaj četvrtog samostana sv. Nikole, ostao je sve do danas neodređen, a čak se sumnja i u njegovo postojanje. Razlog je tome, što se spomenuto brdo Garbo nije moglo naći na geografskoj karti otoka Lošinja, a kamaldoljanski Anali, jedini do danas poznati izvor, koji spominje samostan sv. Nikole, daju nam o njemu samo ove kratke podatke:

»Quantum (= monasterium) S. Nicolai Montis-Garbi. Subjectum erat hoc monasterium coenobio Portus-novi Anconae. In summitate montis, ubi situm est monasterium S. Nicolai, visitur aedicula Sancto Gaudenzio sacra, prope quam vestigia conspiciuntur ecclesiae amplioris. Prior S. Nicolai praeerat eremo, quae hodie appellatur Stramnich, id est, domunculae, quarum cellarum abhuc supersunt vestigia, ad instar eremorum, quas fundabat hoc tempore S. Romualdus. Vertex montis distat quinque milliaribus ab urbe absarensi; ad meridiem; eremus parum ab ipso dissita proxima erat castello nunc demolito, vocato olim Tersich. Prope hoc castellum exsurgebat alia ecclesiola S. Petro dicata, nunc affatim subversa, quae bona possidebat in loco nominato Pogliè, quorum jus devolutum fuit postea ad abbatiam S. Petri.«³

Na osnovi tih podataka pokušao je prvi odrediti smještaj samostana sv. Nikole Viktor Novak, no budući da spomenuto brdo Garbo nije našao na otoku Lošinju, zaključio je, da se samostanu »montis Garbi« »nikako ne da odrediti topografski položaj«.⁴ Poslije Novaka tim se problemom pozabavio Silvio Mitis, najbolji poznavalac creske historije. Na osnovi teksta Anala i lokaliteta *Tersich* i *Poglie*, koji se u njima spominju, a koji još i danas postoje na otoku Lošinju (vidi kartu), on je lako mogao utvrditi, da se pod brdom Garbo krije najviši masiv na otoku Lošinju, koji se hrvatski naziva Osorščica, a talijanski Monte Ossero. Na to ga je morala upućivati i tradicija,⁵ prema kojoj je na tom pustom brdu, danas gotovo bez vegetacije, živio u jednoj spilji kao eremita sv. Gaudencije, osnivač benediktinskih samostana na Cresu i Lošinju, koji je na vrhu brda dao sagraditi kapelicu sv. Nikole.⁶ No budući da tradicija nije nigdje na Osorščici spominjala kakav samostan, nego samo spilju sv. Gaudencija, a na podnožju brda čelije eremita, i kako na Osorščici nisu nađene ruševine samostana, Mitis je zaključio, da samostan sv. Nikole nije mogao postojati na Osorščici. On je pošao i korak dalje, i na osnovi činjenice, što se na obližnjem otočiću Susku, gdje je postojao samostan sv. Mihovila ili sv. Nikole,⁷ najviši vrh otoka zove upravo Garba, Mitis je pretpostavio, da je pisac Anala zabunom stvorio dva samostana, ostavivši onaj sv. Mihovila na Susku, a postavivši drugi, sv. Nikole, na brdo Garbo.⁸ Mitisovu pretpostavku prihvatio je najprije Vjekoslav Štefanić u svojoj radnji o opatiji sv. Lucije u Baški, nagadajući, da se u susačkom sv. Nikoli krije onaj sv. Mikula u Otočcu sa Bašćanske ploče,⁹ a onda je to mišljenje prihvatio i Ivan Ostojić u svom katalogu benediktinskih samostana.¹⁰ Na taj način ti su historičari izbrisali s otoka Lošinja samostan sv. Nikole i izjednačili ga sa samostanom sv. Mihovila na Susku, iako njima poznati izvori nisu dali potpuno pravo za takve zaključke.¹¹ Naime kamaldoljanski Anali nam izričito tvrde i jasno pokazuju, da se samostan »montis Garbi« nalazio na otoku Lošinju, a na to upućuju i Colettijeve napomene u Additamentima Farlatijevu *Illyricum sacrum*,¹² a tako misli i Riceputi.¹³ No Mitis, a i ostali, nisu imali izvora, koji bi jasnije govorili o tom pitanju. Stoga su i njihovi zaključci djelomično razumljivi. Tek nekoliko novih izvora, koji o samostanu sv. Nikole govore mnogo jasnije, bacili su sasvim drugo svijetlo na pitanje ubikacije i postojanja samostana. Iako oskudni, ti izvori sasvim jasno potvrđuju navode Anala i dokazuju postojanje samostana sv. Nikole na Osorščici. Evo tih izvora.

1. U popisima papinskih desetina i prihoda iz Istre i Dalmacije, koje su za XIII. i XIV. stoljeće objavili skriptori Vatikanske biblioteke, bilježi se za g. 1338.:

»Introiti dell' anno 1338. Abserum. Die XXV aprilis, dominus Grisogonus de Varicassis iadrensis plebanus ecclesie S. Martini de Venetiis pro affictu anni Domini Millesimi CCCXXXVIII, *prioratus S. Marie Magdalene diocesis Absorensis apud sedem apostolicam vacantis, assignavit XX flor. auri.*«

Za g. 1339. bilježi se:

»Decime dell' anno 1339. Abserum. Die XXV decembris dominus Antonius de Bernardino de Ancona pro fructibus anni proxime preteriti *prioratus S.*

Marie Magdalene et S. Nicolai de Monte Gaybo abserensis diocesis apud sedem apostolicam vacantis, assignavit XX flor.«¹⁴

2. Riceputi u III. glavi svog latinskog rukopisnog životopisa sv. Gaudencija prenosi iz rukopisne historije grada Ancone od Landa Feretti regist isprave, u kojem se kaže:

»... sub finem anni 1380, die 9 decembris Urbani XI pontificatus anno 3°, Andrevanus, cardinalis S. Marcelli, legatus apostolicus, in suis diplomatibus in membrana descriptis, abbatem S. Mariae Novi Portus Anconitani primum declarat auxerensis ecclesiae in istriensi provincia et plebanum parroeciae S. Mariae de Lusenicæ(!) auxerensis diaecesis cum jure priorem eligendi S. Nicolai Montis Garbi, ordinis S. Benedicti.«¹⁵

3. Coletti u Additamenta donosi na osnovi isprava, unesenih u statut grada Osora,¹⁶ podatak, da su Osorani g. 1386. tužili papi svog biskupa Mihovila, jer je pustio, da se zapuste mnoge crkve u biskupiji, a među njima i crkve sv. Nikole i sv. Marije Magdalene (*aedes vero S. Nicolai et S. Mariae Magdaleneae prope cryptam S. Gaudentii incultas esse, ac desertas a sacerdotibus et populo*), i da je na papin ukor isti biskup dao g. 1387. popraviti crkvu sv. Nikole (*incumbens vertici montis Absori*) i sv. Marije Magdalene (*ad radices ejusdem montis*).¹⁷

4. U aktima arhiva osorske optine i u ispravama iz Osora iz druge polovice XV. stoljeća nalazimo, da se Osoršćica naziva raznim oblicima istog naziva *montis Cabio*, i to:

G. 1449. »una vigna sotto il monte Cabio in Neresine« (Arhiv bivšeg osorskog kaptola br. 33, pergamena A₁),

G. 1460. »in lo terreno de misser San Nicolò de monte Cabio« (Arhiv osorske optine, v. 5, 205^v),

G. 1461. »uno pezzo de terreno messo ultra lo ponte sotto monte Chabio in contrata sopra Zingar« (Ibidem, 5, 211),

G. 1461. »una vigna messa oltra la cavada sotto monte Cambio« (Ibidem, 5, 215),

G. 1467. »ad stanum montis Chayby« (Ibidem, 6, 23 i 100),

G. 1467. »unum terrenum positum ultra montem Chaby« (Ibidem, 6, 83),

G. 1489. »... sub monte Chebo in contrata Stomorinscha« (Ibidem, 7, 91),

G. 1495. »una vigna in parte de Osaro soto monte Chebo in contrada de Neresine« (Ibidem, 8, 74^v),

G. 1496. »la gesia de San Nicolò de monte Ghebo« (Ibidem, 8, 125),

G. 1497. »in una vinea sub monte Gaybo in Neresine« (Ibidem, 9, 37^v).

Na osnovi citiranih izvora treba prije svega konstatirati:

1. da je samostan sv. Nikole još postojao g. 1339. na brdu *Garbo* ili *Gaybo*, i da je te godine činio jedan *priorat* zajedno s eremitažom sv. Marije Magdalene, koja se nalazila na podnožju Osoršćice (*montis Absori*);

2. da je spomenuto brdo *Garbo* ili *Gaybo* isto što i Osoršćica;

3. da se Osorščica u izvorima XV. stoljeća nazivala *Cabio*, *Caybo* i *Chebo*, a nikada *Garbo*, i da stoga oblik *Garbo* treba smatrati kao pogrešno pročitani oblik *Gaybo*.¹⁸

Na osnovi tih konstatacija jasno je, da se ne može braniti Mitisova pretpostavka, da se pod brdom *Garbo* ima razumjeti brdo *Garba* na otočiću *Susku*, i njegov zaključak, da samostan sv. Nikole nije postojao. Naprotiv na temelju svih citiranih izvora, uključivši amo i kamaldoljske *Anale*, možemo sa priličnom sigurnošću pokazati, gdje i kada je na Osorščici postojao samostan sv. Nikole »*montis Garbi*«.

Ako uzmemo u obzir podatke, koje nam o samostanu sv. Nikole daju *Anali*, samostan se nalazio na vrhu Osorščice,¹⁹ negdje tik do crkvice posvećene sv. *Gaudenciju* (*aedicula S. Gaudenzio sacra*) i pri većoj crkvi (*ecclesiae amplioris*), kojoj *Anali* ne znaju za ime, jer je već u vrijeme, kad su oni nastali, bila potpuno srušena, i od nje su postojali samo tragovi (*vestigia*). *Anali* izričito kažu, da se samostan sv. Nikole nalazio na vrhu brda (*in summitate montis*), što se potpuno slaže s tadašnjom praksom kamaldoljana, da svoje eremitaže grade na najvišim vrhuncima, udaljenim od ljudskih naselja i prometnih putova.²⁰ Na tom vrhu nalazi se danas recentno građena, kapelica sv. Nikole, vidljiva s mora i s kopna. Za tu kapelicu ima potvrda u citiranim izvorima, da je postojala na vrhu Osorščice g. 1386., ali da je bila već tada zapuštena i toliko oštećena, da ju je na intervenciju osorskih građana i pape dao g. 1387. popraviti osorski biskup *Mihovil*. Dakle, tu kraj crkvice sv. Nikole na vrhu sv. *Mikule* morao je prema *Analima* još u XVIII. stoljeću (*ubi situm est*, navode *Anali*) postojati samostan sv. Nikole. Međutim, iako to *Anali* izričito tvrde, mi danas ne možemo točno utvrditi, gdje se samostan nalazio. Dosadašnja topografska istraživanja nisu nam na vrhu Osorščice zabilježila kakve ruševine, koje bi se mogle identificirati s našim samostanom.²¹ Zbog toga treba pretpostaviti, da su ruševine samostanskih ćelija u toku vremena zbog čestog popravljivanja kapelice sv. Nikole²² toliko uništene, da do danas nisu preostali ni tragovi zida. U prilog ovoj pretpostavci ide i činjenica, što su *Anali* u XVIII. stoljeću zabilježili na vrhu Osorščice dvije crkvice, manju sv. *Gaudencija*, a drugu samo kao ruševinu, a ipak se danas nigdje kraj sadašnje crkvice sv. Nikole ne vide ni najmanji tragovi nekih ruševina. Tragovi ruševina, koje spominju *Anali*, mogli su stoga pripadati ostacima samostanskog zida, koji su kasnije za vrijeme mnogih pregradnji crkvice sv. Nikole potpuno uništeni.

No uza sve to čini se, da samostan sv. Nikole nije tako izgledao. Njega naime ne smijemo zamišljati kao veću građevinu, kao na pr. romaničku građevinu samostana sv. *Petra* u *Osoru*,²³ već samo kao skup više manjih eremitaža, neke vrste aglomerat monaških ćelija oko jedne crkvice, onako, kako je i izgledao prvi kamaldoljski samostan, koji je na brdu *Camaldoli* osnovao u početku XI. stoljeća sv. *Romuald*.²⁴ Da upravo tako moramo zamisliti samostan sv. Nikole, upućuju nas i podaci, koji govore, da su na podnožju Osorščice postojale još dvije druge eremitaže, a unaokolo mnoštvo rasijanih ćelija, u kojima su osamljeno živjeli monasi.

O sv. Nikoli u Analima piše, da je prior tog samostana bio na čelu eremitaži, zvanog u XVIII. stoljeću, kada su Anali napisani, *Strammich*, kao i to, da se ta eremitaža nalazila nedaleko od srušenog kaštela, koji se nekoć zvao *Tersich*. Pomoću Riceputijeva rukopisa tu eremitažu možemo lako identificirati s eremitažom sv. Lovre u Hramariću, koja se nalazila na brežuljku, danas zvanom Lovreški, udaljenom od Osora oko 1 km na jugozapad.²⁵ Tu se još i danas vide ostaci romaničke crkvice sv. Lovre i nešto bolje ušćuvani zidovi napuštene zgrade, a svagdje okolo prema Tržiću ostaci ćelija eremita. Nedaleko brežuljka Lovreškog, između²⁶ starog i novog Tržića, nalazi se danas ruševina crkvice sv. Petra kraj koje su, čini se, također postojale ćelije eremita. O eremitaži sv. Lovre osim podataka iz Anala nije ništa zabilježeno. Jedino znamo, da je crkva sv. Lovre još postojala g. 1534.,²⁷ ali da je oko sredine XVIII. stoljeća bila već ruševna i napuštena, a njezina su dobra pripala opatiji sv. Petra u Osoru.²⁸

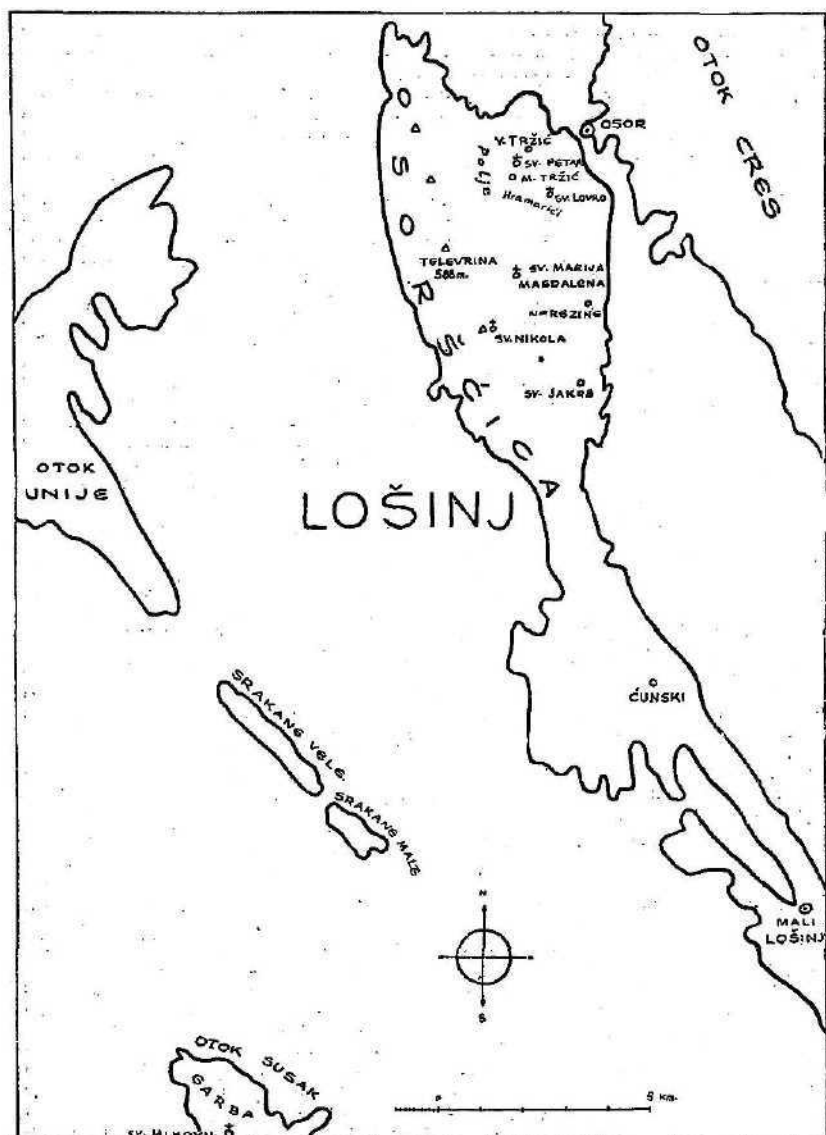
Dok za eremitažu sv. Lovre znamo na temelju Anala, dotle na temelju popisa vatikanskih prihoda iz XIV. stoljeća naslućujemo, da je postojala još jedna osamljena eremitaža. Naime papinski kolektor prihoda zabilježio nam je g. 1338. priorat sv. Marije Magdalene, a g. 1339. priorat sv. Marije Magdalene i sv. Nikole »de Monte Gaybo«.²⁹ Stvarno je na podnožju Osorščice postojala u Srednjem vijeku crkvice sv. Marije Magdalene, koju je g. 1387. zajedno s kapelicom sv. Nikole popravio osorski biskup Mihovil. Ona je postojala i u prvoj polovici XVI. stoljeća,³⁰ no od sredine XVIII. stoljeća već je u popisu ruševnih i napuštenih crkava osorske okolice.³¹

U kakvu je odnosu bila sv. Marija Magdalena sa samostanom sv. Nikole, o kojem nam govore Anali, te u kakvu je odnosu bio samostan sv. Nikole prema eremitaži sv. Lovre? To nije na osnovi izvora, koje posjedujemo, potpuno jasno, no čini se, da su tu postojale tri eremitaže: jedna sv. Nikole, druga sv. Marije Magdalene, a treća sv. Lovre. Prve dvije činile su svakako jedan priorat, koji se obično nazivao sv. Nikole, a za treću, sv. Lovre, ne izgleda vjerojatno, da je potpadala pod priorat sv. Nikole, iako to Anali tvrde. Da je tu postojao priorat sv. Nikole, dokazuje nam podatak od g. 1380., u kojem se bilježi, da je priorat sv. Nikole bio podvrgnut opatiji sv. Marije u Anconi.³² Pod nju je priorat sv. Nikole potpao jamačno zajedno s opatijom sv. Petra u Osoru g. 1335., kada je osorski biskup Ciprijan, da bi kako tako obnovio i napučio zapuštenu opatiju sv. Petra, podvrgao istu opatiji sv. Marije u Anconi.³³ No kako je na taj način opat sv. Marije u Anconi stekao pravo biranja poglavara opatije sv. Petra,³⁴ a ankonska je opatija bila još od g. 1034. dodijeljena (adnexa) kaptolskoj menzi u Anconi, to je g. 1346. nastao između kaptola i opata sv. Marije spor zbog kompetencija pri izboru poglavara priključne osorske opatije.³⁵ Taj spor riješio je kardinal Andrevani g. 1380. tako, da je to pravo dosudio opatu samostana sv. Marije u Anconi i osim toga ga imenovao primicerijem osorske katedrale i župnikom sv. Marije u Lubenicama na otoku Cresu³⁶ s pravom, da bira priora eremitaže sv. Nikole na Osorščici.³⁷ To dokazuje, da je prior sv. Nikole juridički pri-

padao osorskoj opatiji sv. Petra; ali da je dobra vakantnog priorata morao uživati osorski kaptol, odnosno osorski primicerij, jer inače ne bi kardinal Andrevani trebao imenovati ankonskog opata za osorskog primicerija i župnika Lubenica. Ako je to točno – a izvori nam ne omogućuju detaljnije zaključke –, onda se može opravdano postaviti pitanje, nije li spomenuti priorat sv. Nikole bio možda prije toga samostalna opatija, koju je u XI. stoljeću osnovao sv. Gaudencije na Osorščici i koja je zbog krize redovništva spala u toku vremena na stepen priorata onako isto, kao što je to spala susjedna opatija sv. Mihovila na Susku na tributarni priorat Monte Cassina.³⁸ Da ova pretpostavka nije sasvim bez temelja, svjedoči nam tvrdnja Viktora Novaka i P. Cagina, da je u samostanu sv. Nikole na otoku Lošinju napisan u XI. stoljeću evanđelistar, poznat pod imenom Borgianus lat. 339 ili »osorski evanđelistar« Vatikanske biblioteke.³⁹ Za ovaj evanđelistar, napisan dalmatinskom beneventanom i ukrašen iluminiranim inicijalima, znamo, da je nastao između g. 1081. i 1082. u jednoj našoj benediktinskoj opatiji sv. Nikole,⁴⁰ a kako je već g. 1375. bio vlasništvo osorskog kaptola⁴¹ i u kaptolu ostao barem do g. 1770,⁴² to možemo za njega s pravom pretpostaviti, da potječe iz kojeg benediktinskog samostana blizu Osora, ako već ne iz samog Osora. No na području osorske biskupije nemamo g. 1082. opatije, koje bi titular bio sv. Nikola,⁴³ osim ako ne uzmemo, da se tu radi o sv. Nikoli na Osorščici. U tom slučaju mogli bismo zaključiti, da je u XI. stoljeću na Osorščici postojao kasniji priorat sv. Nikole u rangu opatije, i da su onda, kada je on opustio i u XIV. stoljeću spao na stepen priorata, njegova dobra i s njima iluminirani evanđelistar na pergameni došli u posjed osorskog kaptola. A to bi značilo, da se u sv. Nikoli na Osorščici nalazio u XI. stoljeću jedan od naših najstarijih benediktinskih skriptorija.

Budući da za to nemamo historijskih dokaza, to zasada možemo reći, da su na području osorske biskupije postojale samo dvije opatije: kamaldoljanska sv. Petra u gradu Osoru i montekasinska sv. Mihovila (sv. Nikole) na otočiću Susku. Pod opatiju sv. Petra spadalo je na susjednom otoku Lošinju nekoliko kamaldoljanskih eremitaža, među kojima treba razlikovati onu sv. Nikole i sv. Marije Magdalene na Osorščici i sv. Lovre na Lovreškom. Među ovim eremitažama jamačno su samo prve dvije tvorile zaseban priorat sv. Nikole, a ona sv. Lovre direktno je potpadala pod opatiju sv. Petra. Sve te eremitaže osnovao je u prvoj polovici XI. stoljeća sv. Gaudencije. One su poslije njegove smrti brzo počele opadati, tako da su krajem XIII. stoljeća bile vjerojatno već napuštene. Zbog toga imamo o njima sačuvane tek fragmentarne historijske podatke.

(Primljeno za štampu na 7. sjednici I. odjela od 9. X. 1953.)

BILJEŠKE

¹ Poznato je, da djelatnost benediktinskog reda u nas nije ni do danas dovoljno istražena, a izvori za njegovu historiju oskudni su i neistraženi. Stoga i o benediktincima s otočke skupine Cres-Lošinj ne postoji mnogo literature, na koju bi se moglo pozivati. O benediktincima s Cresa i Lošinja pisao je Viktor Novak, *Scriptura beneventana*, Zagreb 1920, ff. 6-7, zatim opširnije Silvio Mitis, *Storia dell'isola di Cherso-Ossero*, Parenzo 1925, ff.109-111, Vjekoslav Stefanić, *Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku, Croatia sacra*, 1936, ff. 8-9 i Ivan Ostojić, *Katalog benediktinskih samostana u dalmatinskom Primorju*, Split 1941, ff. 27-36. Najviše podataka skupio je Filippo Riceputi, *Santi Gaudentii auxerensi episcopi acta II*, p. 1-457, rkp. u splitskom Arheološkom muzeju br. 48 g. 10/2. U tom rukopisnom kodeksu nalaze se dvije verzije (na talijanskom i latinskom jeziku) životopisa sv. Gaudencija, koje je Riceputi dovršio g. 1735. na temelju svojih istraživanja i podataka, koje mu je slao osorski arcidakon Josip Milanese.

Benediktinci s otoka Cresa i Lošinja pripadali su kamaldoljanima, ogranku benediktinskog reda, koji je na osnovi pravila sv. Benedikta osnovao g. 1012. sv. Romuald (952-1027) na brdu Camaldoli u Italiji. Svoj postanak na Cresu i Lošinj kamaldoljani trebaju zahvaliti djelatnosti osorskog biskupa Gaudencija (1024-1044) i samog sv. Romualda, koji je početkom XI. stoljeća boravio u Istri (Poreč) i vjerojatno u Dalmaciji. Prema neproverjenoj tradiciji, koju je prvi zabilježio Stefano Petris (*Lo Statuto dell'isola di Cherso ed Ossero*, Programma dell'i. r. ginnasio superiore di Capodistria, 1888-89, I. f. 29), sv. Gaudencije osnivač je benediktinske samostane na Cresu i Lošinj u vrijeme, kada je paralcino vodio akciju protiv glagoljske liturgije. U to vrijeme grad Osor je bio već potpao zajedno s okolnim kaštelima pod vrhovništvo Venecije, a Rim je u svim našim krajevima vodio široko zasnovanu akciju za jedinstvo latinske liturgije. Stoga i svi benediktinci sa Cresa i Lošinja pripadaju latinskoj liturgiji i njezini su pobornici i širitelji. (Na pr. osorski biskup Lovro, kasniji splitski nadbiskup.) Osnivač benediktinskih samostana na Cresu i Lošinj, biskup Gaudencije, morao se zbog sukoba s osorskim plemstvom povući g. 1042. u Rim, gdje je dao ostavku na svojoj biskupskoj časti. Umro je g. 1044. u samostanu sv. Marije u Porto Nuovo kraj Ankone, koji je po uzoru na onaj na Camaldoliju osnovao suradnik sv. Romualda Petar Damiani.

² Glavni izvori za historiju benediktinaca-kamaldoljana jesu *Annales camaldulenses*, što su ih u Veneciji od g. 1755. do 1773. izdali u 9 svezaka GB. Mittarelli i A. Costadoni. Iz tih Anala prenio je Coletti u *Additamenta Farlatijevu Illyricum* sacrum tekst, koji se tiče osnivanja kamaldoljanskih samostana na području osorske biskupije (Svezak V, 617-618). Dio istog teksta prenio je i P. Cagin, *Manuscript du musée Borgia, Revue des bibliothèques* 1902, 63-64. Podaci o kamaldoljanima na Cresu i Lošinj nalaze se uglavnom svi u prvom svesku Anala (258-259).

³ Farlati, V, 617-618.

⁴ *Scriptura beneventana o. c. 7.*

⁵ Zabilježio ju je Riceputi o. c. 391-394 i Coletti u *Additamenta*, 193. Isp. i A. Linardić, *Sveti Gaudencij*, Zbornik za narodni život i običaje XXVII, 182-183.

⁶ Po crkvi sv. Nikole prozvan je drugi najviši vrh na Osorščici sv. Mikul (557 m). Najviši vrh na Osorščici je zapravo Televrina (588 m).

⁷ Samostan sv. Mihovila na otočiću Susku naziva se kasnije često i sv. Nikole. Bio je u XI. stoljeću bogata opatija i pripadao je benediktincima sa Monte Cassina. Anali za njega bilježe, da je u toku vremena spao na stepen priorata i da je Monte Casinu plaćao »annuum pensionem«. Isp. Farlati 618. Treba konstatirati, da se na samostan sv. Mihovila, kasnije sv. Nikole, odnosi sigurno onaj podatak od g. 1159., kada papa Alcksandar III. potvrđuje kao montekasinske posjede u Dalmaciji, samostan »S. Mariae de Rabiata« kraj Dubrovnika i samostan »S. Nicolai in Sansacu prope Spalatum« (Isp. CAGIN, 65-66). Samostan sv. Nikole »in Sansacu« potvrđuje se i kasnije više puta kao posjed Monte Cassina sve do XV. stoljeća, i svaki se put lokalizira »prope Spalatum«. Medutim u nekom nedatiranom repertoriju montekasinskog monaha Antuna Fractensisa nalazi se zabilježeno: »Nicolaus in Sansacu prope Spalatum in insulam maris prope Paulum(!) in capite Carnerii« (Isp. RICEPUTI o. c. 380-381). Iz toga jasno proizlazi, da se radi o samostanu sv. Nikole na Susku,

a ne na Sušcu u Dalmaciji. – Samostan sv. Mihovila, odnosno sv. Nikole, nije nikada pripadao kamaldoljanima sa susjednog otoka Lošinja, a niti samostanu sv. Marije u Porto Nuovo kraj Ancone, kao što bi se moglo zaključiti na temelju jednog navoda osorskog biskupa Matije iz g. 1356. Te godine naime osorski biskup Matija navodi u jednoj parnici s opatom samostana sv. Petra u Osoru, da je on vlasnik nekih dobara samostana sv. Nikole na Susku (otočića Srakane Male) i da je ta dobra dobio od samostana sv. Marije u Porto Nuovo (Isp. Ljubić, Listine III, 301). Navodi biskupa vjerojatno nisu bili točni, jer nalazimo, da otočić Male Srakane g. 1534. posjeduje opatija sv. Petra (Isp. »Libro delle chiese e beni ecclesiastici d'Ossero dell'anno 1534«, f. 43v. – Rkp. u Arhivu bivše osorske biskupije br. III).

⁸ O. c. 110–111. Mitis zaključuje ovako: »Però ove si rifletta che il monte Garbo o Gherb costituisce l'estrema vetta dell'isola di Sansego, e che la cripta di S. Gaudenzio e le celle dei monaci, di cui parla la pia tradizione, si trovano sui fianchi del monte Ossero, non meno che la località di Tersich, menzionata negli annali camaldolesi; e siccome in cima al monte Ossero trovavasi la capella di San Nicolò, potrebbe darsi che l'omonimia delle due chiese entrambi dedicate a San Nicolò e site in luoghi diversi, abbia generato confusione e alle tradizioni e agli annali camaldolesi«.

⁹ O. c. 9.

¹⁰ O. c. 36.

¹¹ Mitisovu pretpostavku nije, čini se, prihvatio Viktor Novak. On je, pišući o »osorskom evandelistaru« Vatikanske biblioteke smatrao, da je evandelistar nastao u samostanu sv. Nikole na otoku Lošinju (Isp. Notae palaeographicae, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, NS, XV, 191). V. Novak nije međutim rekao pobliže, gdje se je nalazio taj samostan.

¹² O. c. 193.

¹³ Tako je mislio i Riceputi (p. 383). On kaže, da osorski dokumenti doduše ne znaju ništa o samostanu sv. Nikole »montis Garbi«, no onda dodaje: »Pro monte Garbo, sive S. Nicolai, nihil aliud intelligendo existimo, quam montem, quam hodie antonomastice mons Auxeri dicitur«.

¹⁴ Pietro Sella – Giuseppe Vale, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII. a XIV. Venetiae-Histriae-Dalmatiae, Città del Vaticano 1941, 439–440.

¹⁵ O. c. 383. Riceputi dodaje, da je u kaptolu u Ankonu lično vidio spomenutu ispravu.

¹⁶ Osorski rukopisni statut nastao je iz Osora za vrijeme talijanske okupacije Cresa poslije g. 1918.

¹⁷ O. c. 199.

¹⁸ Do pogrešnog čitanja Garbo moglo je doći na temelju riječi Caybo u tekstu pisanom gotičkim slovima, i to tako, da se drugi potez slova *Ÿ* uzeo kao da pripada slovu *B*, a prvi potez slova *Ÿ* kao slovo *R*. Različite varijante, kojima se naziva Osorščica u aktima osorskih arhiva: Chabio, Chaybo, Gaybo i Chebo u latinskim tekstovima, a Cabio (Cambio), Chebo i Ghebo u talijanskim tekstovima, romanskog su podrijetla, a potekli su od talijanskog pridjeva *caveus* > *cabio* (Isp. Du CANGE, Glossarium, IV, 10). Od *caveus* > *cabio* metastazom nastao je dalje oblik *caybo* na isti način, kao što je od *cavea* > *cabia* nastala riječ *gaiba*. Daljim razvojem, to jest monofongiziranjem diftonga *ay* nastao je stegnuti oblik *chebo* (Isp. mletački oblik *cheba* > *gabbia*, BOERIO, Dizionario del dialetto veneto, Venezia 1829, 124 i W. MEYER-LÜBKE, REW, br. 172). Oblici *Cabio* i *Caybo* potječu još od starog romanskog stanovništva iz Osora (Isp. veljotski *gaiba* < *gabbia*, BARTOLI, Das Dalmatische II, 107), a oblik je *Chebo* nastao pod utjecajem mletačkog dijalekta. Naziv *Cabio* potpuno je po svom značenju odgovarao za Osorščicu. *Mons cabio* označivao je brdo puno šupljeg, propusnog terena, brdo vododerina i jaraka, kakva je upravo struktura tla tog kraškog masiva (Isp. Du CANGE IV, 10: »Gaibus, Jus. Vicent. lib. 3. Copia aquarum fluentium per gaibos et alveos consuetos, etc. ex itaico Gabbio, locus cavus, subterraneus« i MEYER-LÜBKE, REW, br. 172: »Cavea – 1. A vicent. gaibo, venez. gebo »Flussbett«, »Rinnesal«). Kako se romanski pridjev *cabio* za Osorščicu često ispuštao, a Osorščica nazivala per antonomasiam samo *mons*, *monte*, odnosno *mons Absori*, *mons apsaensis* i *monte Ossero*, početkom XVI. stoljeća naziv *mons cabio* ne pojavljuje se više ni u jednom pisanom dokumentu. Da je romanski naziv nastao, zasluga je svakako i hrvatskog stanovništva, koje nije od lokalnih Romana

prihvatilo njihov naziv mons Gabio, već je prema mons Absori stvorilo svoj vlastiti. Hrvatski naziv Osorščica potvrđen je naime na jednom glagoljskom uvjerenju za ređenje od g. 1657, na kojem među nekim naknadnim računima nalazimo napisano: »Vzemo darf pod Osorščicu od Gašparića, pasi 3« (Isp. arhiv bivše osorske biskupije v. XX).

¹⁹ U Analima se misli na vrh svetog Mikula.

²⁰ Isp. Dictionaire d'histoire et géographie ecclésiastiques, Paris 1949, Tom IX, pod Camaldoli. – U ranom Srednjem vijeku gotovo cijeli otok Lošinj bio je nastanjen.

²¹ Matteo Nicolich, Storia documentata dei Lussini, Rovigno 1871, 15, Ambrosio Haračić, L'isola di Lussin, il suo clima e la vegetazione, Lussinpiccolo 1905, 14–27.

²² Zbog svog položaja, izloženog gromovima, koji se za nevretena ruše na Osorščicu upravo nevjerovatnom snagom, kapelicu sv. Nikole u prošlosti su često rušili udarci грома. Tako je zabilježeno, da je g. 1755. bila potpuno srušena (isp. arhiv bivšeg osorskog kaptola br. 44) i da se to nekoliko puta ponavljalo sve do najnovijeg vremena, kada je dobila gromobran. Zbog toga sadašnja crkva nije sačuvala ništa od stare (vjerovatno romaničke) konstrukcije. (Isp. još arhiv osorske općine i zapisnik sjednice od 13. IX. 1900, na kojoj se dozvoljava, da se porušena kapelica sv. Nikole obnovi, ali samo pod uvjetom, da eventualni natpis na njoj ne bude pisan hrvatskim jezikom!)

²³ Crkva sv. Petra u Osoru popravljena je posljednji put g. 1526. Danas je ona i samostanska zgrada sačuvana samo u ruševinama.

²⁴ Među kamaldoljanima treba razlikovati monahe, koji su živjeli samostanskim životom, i eremite, koji su živjeli pustinjačkim životom. Među eremitima treba pak razlikovati one, koji su živjeli u ćelijama unutar jednog ograđenog sklopa ćelija u eremitazi, i one, koji su živjeli u potpunoj osami i često azidani živi u svojim ćelijama. Opat kamaldoljskog samostana živio je među monasima eremitima, a samo jedamput tjedno pojavljivao se u samostanu (isp. RICEPUTI o. c. 183).

²⁵ Riceputi o. c. 45. i 384. Sasvim je sigurno, da je pisac Anala pogreškom pročitao Stramnich umjesto Hramarich. Riceputi bilježi, da se naziv Hramarich već u njegovo vrijeme nije upotrebljavao za brežuljak Lovreški, koji se i onda zvao »Sutlovreschie«. Hramarichi zvala se tada i zove se još danas zapravo samo obližnja žuma, što se stere na jugu od Lovreškoga prema Malom Tržicu. Naziv Hramarichi potekao je od riječi hram – hramar, a označivao je veći kompleks zemljišta, na kojem su u ćelijama živjeli eremiti-hramari.

²⁶ U ispisima, što ih je g. 1770. učinio osorski kanonik Matej Sović iz bilježaka Josipa Milanese, u popisu je srušenih crkava osorske okolice i: »S. Pietro in Tersich appresso Pogle di raggion dell'abbazia« i zatim još: »Due chiese in Pogliane sulla collina per la strada di sirocco del suburbio di Tersich, delle quali non si sa piu il nome« (isp. ostavštinu GB. Bolmarčića u biskupskoj kuriji u gradu Krku).

²⁷ »Libro delle chiese« o. c. f. 38. Bila je pod upravom biskupa.

²⁸ Sović u ispisima: »Chiese diroccate... S. Lorenzo nella collina oltre il ponte, fu ritiro dei camaldolesi.«

²⁹ Sella-Vale o. c. 439–440.

³⁰ »Libro delle chiese« o. c. f. 43. – Titular sv. Marije Magdalene prenesen je već početkom XVI. stoljeća na novo sagrađenu župnu crkvu u obližnjim Nerezinama.

³¹ Sović u ispisima: »Chiese diroccate... S. Maria Maddalena sotto il Monte, officiata da un cappellano curato che vien nominato e presentato dall'arciprete della cattedrale.« – Ruševine sv. Marije Magdalene sačuvale su se do danas i romanička su građevina. Zbog zasutog terena nije moguće utvrditi, da li se kraj nje nalaze i ostaci ćelija koje eremitaže.

³² Vjerovatno na temelju isprave od g. 1380. Anali nam i navode, da je samostan sv. Nikole bio priorat, koji je potpadao pod opatiju sv. Marije u Anconi.

³³ Riceputi, 398 u »Analecta ex tabulis et traditionibus anconitanis« bilježi: »... soggetto agli all'abbate della stessa in perpetuo la congregazione sua di S. Pietro, che allora dicevasi ancora di S. Gaudenzio, acciò vi ristabilissero la disciplina, la fabbrica, l'economia, ridotte a stato miserabile.«

³⁴ »... l'elezione dei superiori per il Monistero e Congregazione di S. Gaudenzio d'Ossero.« Riceputi, 399.

³⁵ Riceputi, 399.

³⁶ Ona je spadala pod oficijaturu osorskog kaptola.

³⁷ Opat sv. Marije izabrao je odmah iza toga »il nuovo priore dell'eremo di S. Niccolò di monte Garbo, luogo soggetto all'archimosterio di S. Gaudenzio«, Riceputi, 399.

³⁸ Anali kažu: »Abbatia haec progressu temporis praepositura, et prioratus evasit«, Farlati, 617. — S. Mitis (Storia, 38) i V. Novak (Scriptura beneventana, 7) tvrde, začudo, da je opatija sv. Mihovila uzdignuta(!) na stepen priorata.

³⁹ Notae o. c. 191–201, P. Cagin o. c. 66.

⁴⁰ U Exultetu se na veliku subotu moli osim za papu, biskupa, cara i kralja; za opata: »... abbate nostro N. cum omni congregatione beatissimi Nicolai«. Izraz »congregatio« može značiti u to vrijeme jedino samostansku obitelj, a ne kongregaciju u novijem smislu riječi.

⁴¹ Te godine zabilježene su naknadno na evanđelistaru laude u čast kralja Ludovika. Isp. Cagin, 66. — Budući da su se laude mogle pjevati samo u katedrali, sigurno je, da se evanđelistar nalazio te godine u kaptolu u Osoru.

⁴² Sović u bilješkama piše: »Die 13 augusti 1770, ego Matheus Archidiaconus Sovich qua sequuntur adnotavi. In archivio capitulari hujus cathedralis ecclesiae auxerensis reperitur antiquus in charta pergamenae exaratus codex: 60 per me numeratis signalisque foliis constans: continet autem Evangelia per annum juxta ritum ordinis S. Benedicti...«

⁴³ Sv. Mihovil na Susku naziva se doduše i sv. Nikola, no tako se on vjerojatno još nije zvao krajem XI. stoljeća. Isp. ispravu od g. 1071., kojom paška općina daruje »monasterio s. Michaelis de Sansicovo«, samostan sv. Petra na otočiću Illoviku. Codex diplomaticus. II, 140. — Sumnjiva vrijednost te isprave, koja je vjerojatno falsifikat XIII. stoljeća (isp. habilitacijsku radnju Dr. Nade Klajić), još više potvrđuje gornju tvrdnju.

SOMMARIO

Nella storiografia dell'Ordine benedettino in Croazia è rimasta finora indecisa la questione dell'ubicazione e dell'esistenza del monastero di S. Niccolò, situato secondo le fonti in cima del monte Garbo sull'isola di Lussin. La ragione ne fu che un monte di tal nome non si trovò segnato mai sulla carta geografica dell'isola. In base ad alcune fonti nuove, tratte dall'Archivio vaticano e poi da un codice manoscritto di G. Riceputi, nonché in base all'investigazioni fatte nell'archivio comunale di Osor l'autore è riuscito ad identificare il monte Garbo nell'Osorščica, il più alto monte dell'isola di Lussin, che nel medio evo portava il nome di mons Cabio > Caybo > Chebo e che la forma di mons Garbo deve esser perciò considerata come errore di lettura nelle fonti ottocentesche. Però queste forme romanze sono cadute in oblio verso la fine del secolo XV., avendo la popolazione croata creato per questo massiccio carsico la sua propria denominazione Osorščica.

Dopo aver constatato che il monastero di S. Niccolò si trovava sull'Osorščica, l'autore esamina la posizione di questo monastero e constata che esso rappresentava un eremitaggio camaldolese, il quale insieme al contiguo eremitaggio di S. Maria Maddalena rappresentava nel secolo XIV. un priorato, soggetto all'abbazia di S. Pietro di Osor. In fine l'autore per mancanza di fonti lascia indecise le opinioni dello storico benedettino P. Cagin e di Viktor Novak, secondo i quali in questo monastero doveva esser scritto il celebre Evāngelistario della Biblioteca vaticana, segnato Borgianus Lat. 339.